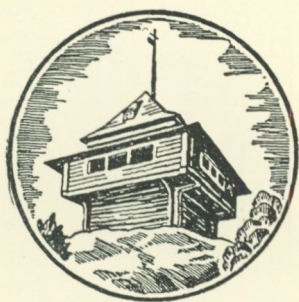

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1936**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1936

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Årsbokens omslag med en interiörbild från Bellmans-
museet på Skansen är utfört efter fotografi
av Olof Ekberg.*

Tryckt i gravyrtryck hos

Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, Stockholm 1936

ARBOGASILVER

NÅGRA NOTISER FRÅN UTSTÄLLNINGEN 1935

av Curt Malmgren

Arbogautställningen 1935 erbjöd ett sällsynt tillfälle att på en gång få skärskåda en större mängd silverföremål från en gemensam ursprungsort. Gustaf Upmark har i en äldre årgång av denna publikation, Fataburen 1921, behandlat Arboga guldsmedsämbetes organisation. Nedanstående bilder jämte åtföljande rader vilja utgöra en liten illustration till vad nämnda ämbetes medlemmar i Arboga tillverkade.

¶ Ett gemensamt drag med de flesta andra småstäder har Arboga däri, att dess silversmide i kvalitativt avseende låter dela sig i två tämligen bestämt skilda grupper. Gränsen mellan dem går ungefär mellan rokoko och gustaviansk stil. Ett silverarbets konstnärliga kvalitet sammanhänger på ett intimt sätt med dess materiella värde och det är påfallande, hur i och med det senare 1700-talet godset tunnas ut i bågare och skedar och hur samtidigt den konstnärliga nivån sjunker. Arbogas silversmeder från 1700-talets mitt arbeta fortfarande med gediget gods, säker formkänsla och väl utförd dekor, men när vi komma över till massfabrikören av tunnväggiga bågare, Carl Fredrik Seseman, som inleder den gustavianska stilepoken i Arboga, har samtidigt med godsets försämring, vilken nödvändigt medför en mera osäker formgivning, även dekoren stereotypiserats och blivit en tråkig upprepning av sig själv.

Till den förra, kvalitativt högstående gruppen av guldsmeder hör den på utställningen tidigaste representerade Arbogamästaren Magnus Hansson, verksam 1646—1676 (se katalog över Arbogautställningen 1935). Honom tillskrives en dopskål från

a

b

c

d

Bild 1. Stämplat på Arbogasilver (förstorade): a—b) Magnus Hansson (1646—1676), c) Melcher Graf (1662—1692, änkan till 1694), d) Jacob Forsgren (1760—1772).

Fellingsbro kyrka i Västmanland, bild 2 och 3, samt en sked av vanlig renässanstyp, bild 4, med svagt päronformat blad, profilerat skaft samt skaftknopp i form av ett kerubansikte. Upmark har i sitt grundläggande arbete, Guld- och silversmeder i Sverige 1520—1850, icke återgivit några stämplat, tillskrivna honom. Även är det blott med sannolikhetsskäl, ehuru starka sådana, som de båda nämnda arbetena kunna attribueras till honom, närmast genom de relativt tydliga stämplaterna på dopskålen, bestående av en stadsstämpel med en örn samt två mästarstämplar, av vilka den ena är dubbelslagen och suddig. Av dessa återgivnas här den tydligaste av mästarstämplarna samt stadsstämpeln, bild 1 a och b. Gå vi till Fellingsbro kyrkas räkenskaper, står följande utgiftspost upptagen för år 1663 (Uppsala landsarkiv, L I : 1, sid. 122): »Arbetz lön för Silfver skålen, å 10 öre . . . 16 Dr 16 öre.» Det är allt vad vi få veta om dopskålens tillkomst. Men Fellingsbro närliggande städer, som ha en örn till vapen, äro blott Örebro och Arboga, och av dessa är det endast den sistnämnda, som år 1663 enligt Upmark har en mästare med initialerna M H, vilka sammanskrivna äro läsbara i skålens mästarstämpel. All sannolikhet talar sålunda för att Magnus Hansson har gjort Fellingsbro kyrkas dopskål och därmed även skeden, vars stämplat äro desamma, ehuru mera slitna.

Upmark har i sitt nyssnämnda arbete som nr 6687 och 6688 återgivit tvenne stämplat från en sked av okänd mästare från 1500-talets slut. Stämplaterna äro ett stadsvapen med en örn och en mästarstämpel, som är mycket lika den dubbelslagna stämplen på Fellingsbro kyrkas dopskål. Det är möjligt, att skedens stämplat syfta på samma guldsmed som gjort Fellingsbro skålen och vår

Bild 2. Dopskål av Magnus Hansson. Inskrift: »FELLENSBRO KYRKIO SKÅÅL OCH ÅHR GIORD MED HENNES BEKOSTNAD 1663 63 Lod.» Diam. med handtag 36,5 cm. Fellingsbro kyrka, Västmanland.

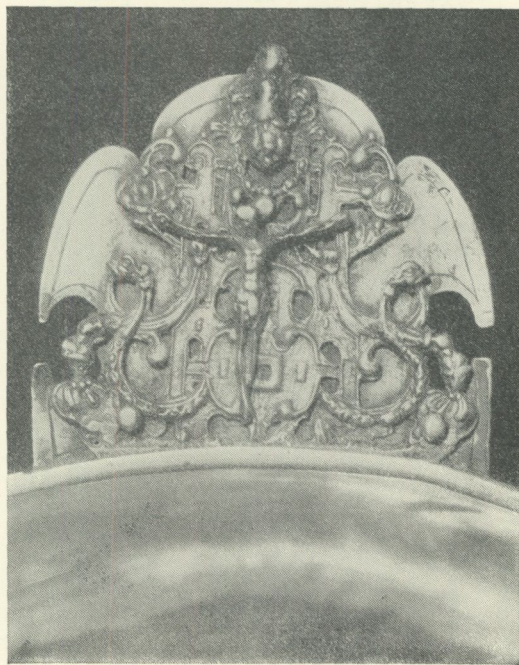

Bild 3. Detalj av handtag å skålen bild 2.

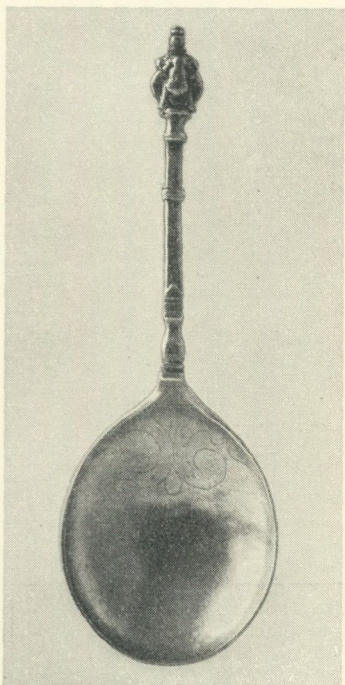

Bild 4. Sked av Magnus Hansson. Den graverade liljan och skaftet delvis förgyllda. Längd 15,8 cm. Privat ägo.

avbildade sked. Dateringen av den av Upmark omtalade skeden till 1500-talets slut innebär knappast något hinder härför, då den skedtyp, som vår bild 4 representerar, var modern både under 1500-talets slut och hela 1600-talet. Tyvärr har jag ej varit i tillfälle att se den av Upmark åsyftade skeden, varför det tills vidare måste anses som osäkert om hans stämplat 6687 och 6688 syfta på Magnus Hansson.

Dopskålen är ett med hederlig hantverksskicklighet utfört verk och är dessutom given en form, som röjer tillverkarens säkra konstnärliga smak. Den enda dekorationen består i på de två handtagen fastnitade gjutna plattor med beslagsornamentik och grotesker i genombrutet arbete, i vissa detaljer med de för 1600-talets mitt karakteristiska broskbildningarna, men för övrigt av en ganska renodlad renässanskaraktär. Ovanpå denna platta är

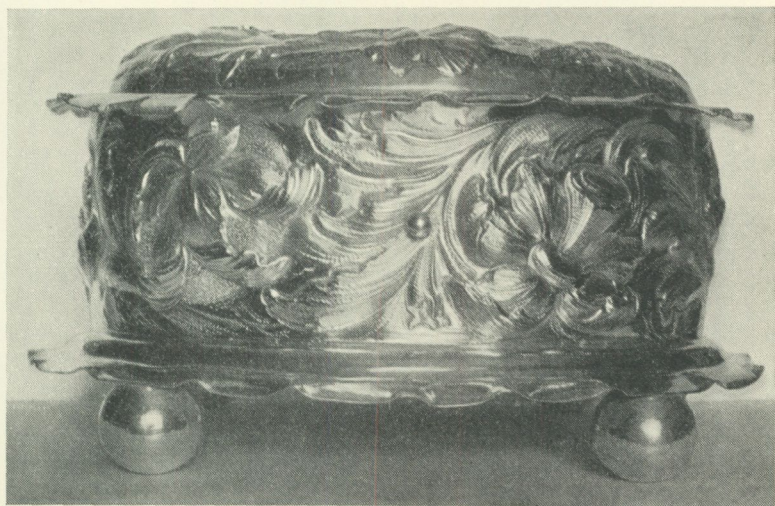

Bild 5—6. Oblatask. Av Melcher Graf 1681. Längd 17 cm. Arboga stadsförsamlings kyrka.

i sin tur fastnitat ett gjutet krucifix. Med sin enkla, ädla form är skålen på ett sällsynt sätt värdig att brukas för sitt sakrala ändamål.

En oblatask tillhörig Arboga stadsförsamlings kyrka, bild 5—6, är försedd med en typisk barockornamentik med stora drivna och punsade blommor och blad. Den är endast stämplad med initialerna M G och skulle, då denna stämpel ej är återgiven i Upmarks bok, enbart med ledning härav vara svår att tillskriva någon bestämd guldsmed. Dess uppsyn är nämligen ej på något sätt ovanlig utan återfinnes hos hundratals dylika silverföremål från 1600-talets senare del och 1700-talets början, och initialerna passa in på flera av de vid denna tid verksamma svenska guldsmederna. Emellertid är den i bottnen försedd med en graverad inskrift: »Rådman Hans Jönson Malijn äskilz Dotter 1664 Den 27 December» samt »Omgjordt 1681 Den 20 ochtober Af Melcher Graf utan någon afgijft». Den är senare »Renoverad d. 2/11 1839», varvid troligen kulfötterna och fjäderlåset tillkommit. Huruvida den vackra blomdekorationen är Melcher Grafs är ovisst, men stämpeln, bild 1 c, kan knappast syfta på någon annan guldsmed. Ännu ett arbete av Melcher Graf är känt av författaren, nämligen en dryckeskanna av den sedvanliga låga cylindriska barockformen på kulfötter, även den blott försedd med samma stämpel M G. Den är av nuvarande ägarens föräldrar inköpt i Arboga, vilket ytterligare talar för att stämpeln verkligen är Melcher Grafs. Med någon annan identifieringsmöjlighet förser han tydligen icke sina föremål.

En annan av de Arbogaguldsmeder, vilkas stämplar Upmark ej lyckats återfinna, är Jacob Forsgren (1760—1772). Hans arbeten äro emellertid lätta att identifiera med hjälp av en stämpel med initialerna J F, bild 1 d, samt med hjälp av stadsstämpeln, som han samtidigt med övertagandet av H. A. Christiernins verkstad i Arboga fått i arv från denne (Upmark, Guld- och silvermeder, sid. 236, stämpel nr 1763). De enda föremål av hans hand, som framkommo i samband med utställningen, voro två bägare, på intet sätt originella, men dock genom sitt gedigna utförande rubricerande honom under den tidigare gruppen av guldsmeder före kvalitetsförsämringens inträdande.

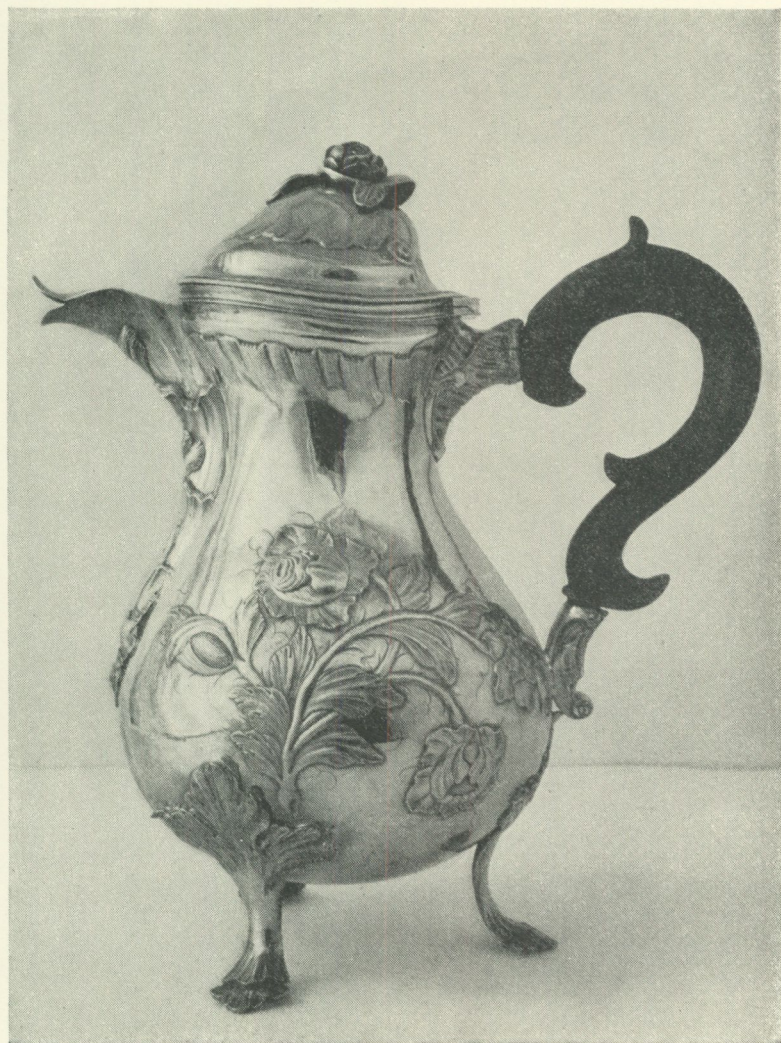

Bild 7. Kaffekanna av Zacharias Ekfelt 1771. Höjd 25 cm. Privat ägo.

Den endast 1770—1775 verksamme Zacharias Ekfelt hör att döma av de på utställningen förekommande fyra arbetena av honom likaledes till den tidigare gruppen guldsmeder. Han stämplar sina föremål med en under rokokotiden vanlig form av mästärstämpel, en bandslinga vari efternamnet är helt utsatt, samt med stadsvapen, årsbokstav och kontrollstämpel. Han är verksam under rokokostilens blomstring och på hans föremål återspeglas tidens lust för graciösa blomdekorationer och rocailler. En kaffekanna, tillverkad 1771, får här illustrera hans läckra konst, bild 7. Dess rosor och rocailler äro allmän egendom hos rokokotidens guldsmeder och äro väl förmedlade genom tryckta förlagor, men deras tillämpning på den ekfeltska kannan är personligt präglad och är värd vår aktning. Guldsmeden var med fullt berättigande medveten om dess goda egenskaper och gjorde nästa år en så gott som exakt kopia av den.

Ekfelt är en av de siste i raden av Arbogaguldsmeder, som ge sina alster med få undantag en prägel av goda kvalitetssaker. Med den förut nämnde Carl Fredrik Seseman (1782—1819) komma vi in i den andra perioden av stadens silversmide. Visserligen har även han särskilt under de första åren av sin verksamhet en karaktär på sin tillverkning, som väl skulle hävda hans ställning i den tidigare gruppen, bild 8, men så småningom tunnas stil och kvalitet av och han inriktar sig på massfabrikation av bågare och bordssilver, framför allt skedar, som vid tiden för hans verksamhet börja komma till användning i större skala.

Hans bågare upprepa sig i massor och deras tunnare kvalitet gjorde dem lättare överkomliga för den köpande allmänheten, ett förhållande som utan tvivel sammanhänger med att han vid denna tidpunkt, omkring sekelskiftet 1800, fick rätta sin tillverkning även efter allmogens nu plötsligt stegrade efterfrågan på silverföremål (jämför Maj Florin, Bonde- och bergsmanssilver som exponent för Bergslagens allmogekultur, Rtg 1935, sid. 113 och forts.). Härmed vare intet ont sagt om allmogens smak, men det är en naturlig sak att de ekonomiska förhållandena ej kunde göra det möjligt för genomsnittsbönderna i trakten runt omkring

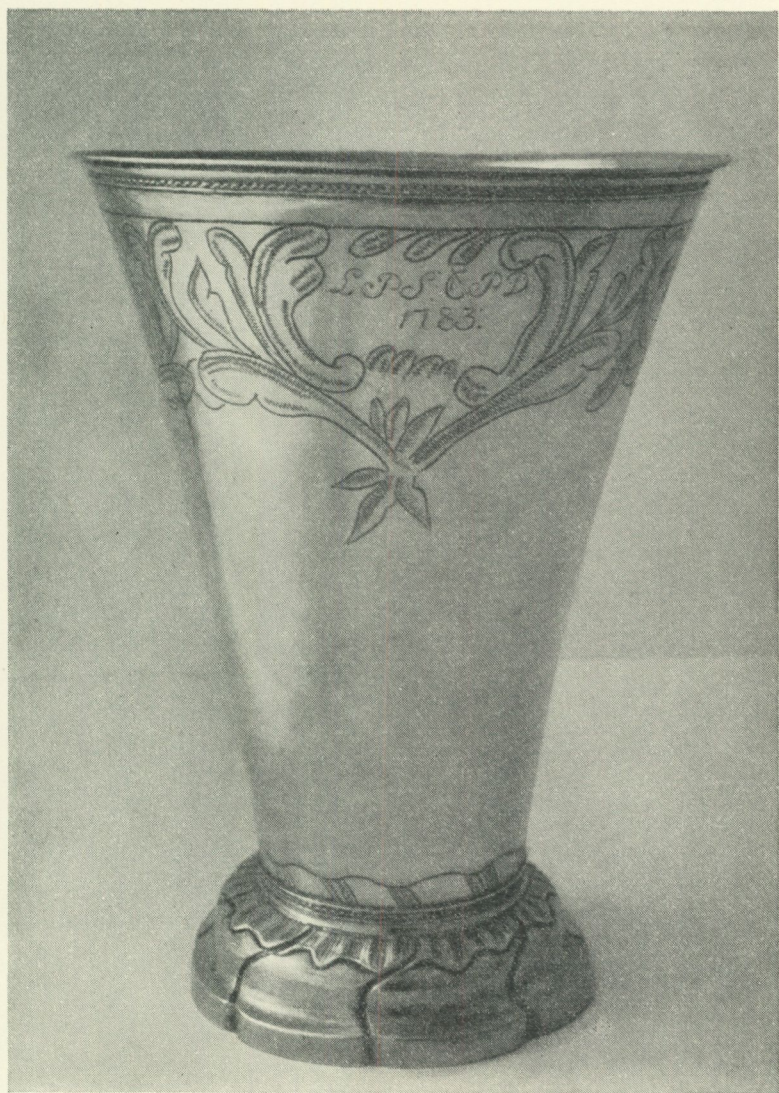

Bild 8. Bägare av C. F. Seseman 1783. Förgylld inuti samt å brädd och fot.
Höjd 24 cm. Privat ägo.

att betala samma priser som burgna Arbogaköpmän och stånds-personer. En naturlig följd av lantbefolkningens ökade betydelse som avnämare av silverföremål är också den stilretardering, som är tydligt märkbar i hans arbeten. D. v. s. denna är ej genomgå-ende utan yttrar sig framför allt just i de produkter, bågarna, som i hela Sverige jämte skedarna varit föremål för allmogens speciella samlarnit. Bågaren å bild 8 har fått stå modell till ett stort antal bågare av betydligt sämre kvalitet, vilka enbart på Arbogaut-ställningen uppgingo till ett 20-tal och som skilde sig från var-andra blott genom olika höjd och från förebilden genom en yvi-gare, efter allmogens något mer primitiva smak anpassad or-namentik, men för övrigt voro av i huvudsak samma utseende som den avbildade.

Jämsides med dessa i stilavseende retarderade föremål gör han emellertid för andra kunder även fullt moderna alster såsom den i ren, klassicerande stil hållna sockerskålen från år 1785, bild 9. Denna dualism i hans produktion motsvarar i liten ska-la förhållandet hos de guldsmeder, som tillverkade föremål till lapparna (se Ernst Klein, *Lapsk hornslöjd och nordiskt silver-smide*, Fataburen 1922, samt Brynolf Hellner, *Något om äldre silversmide i Norrbotten*, Norrbotten 1935) och kommer alldeles säkert vid en närmare undersökning att finna motsvarigheter i de flesta svenska städer, där guldsmederna haft avsättning i större skala för sina alster även bland allmogen.

Även Carl Petter Åberg (1790—1831) är i vissa fall omodern i sina tillverkningar. Han gör bågare med retarderad rokokoor-na-mentik, bestående av sticklade rocailler, så sent som 1805, men han anpassar i flera fall sin orna-mentik även efter den klassicis-tiska tidens smak, framför allt genom en stelt hängande guir-land, som regelbundet återkommer på flera av hans arbeten om-kring år 1800.

Att han så sent som 1809 gör en snusdosa, bild 10, med dekor i rokoko förklaras genom att dekoren är gjuten och att mödan av att göra en ny form strängt taget var onödig, då just vid denna tid silversnusdosor började komma i användning även hos de mot stilnyheter avogt stämde bönderna.

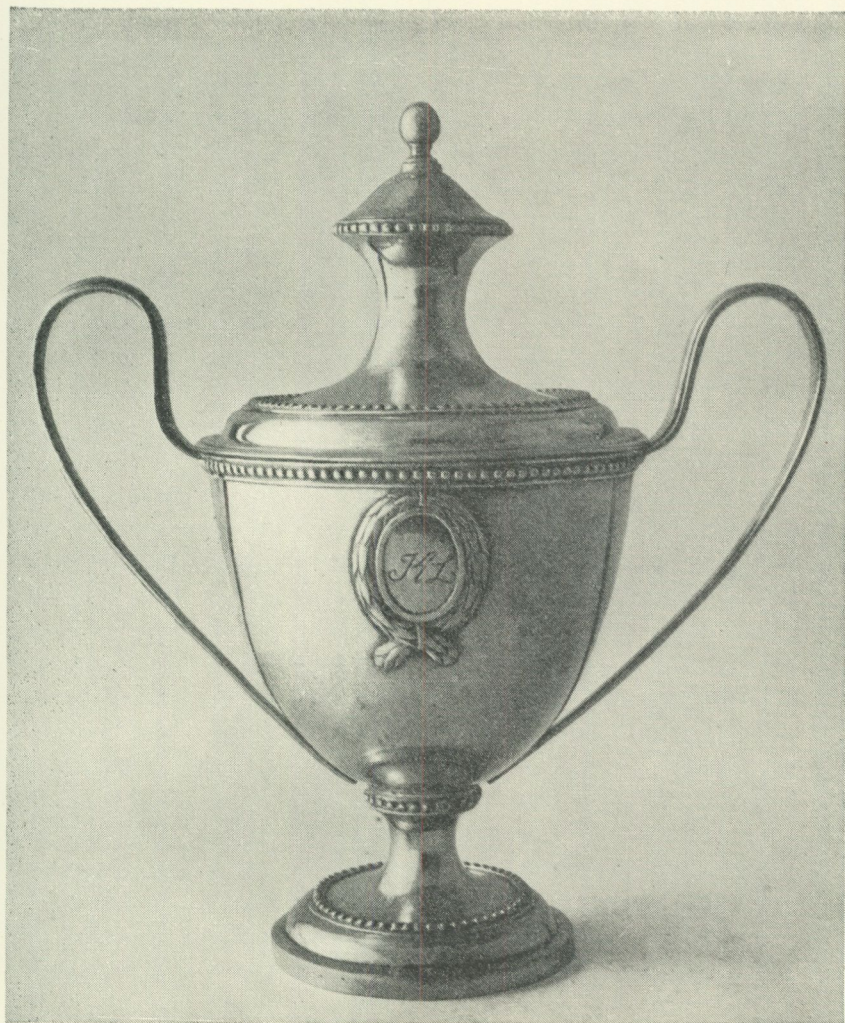

Bild 9. Sockerskål av C. F. Seseman 1785. Privat ägo.

Bild 10. Snusdosa av
C. P. Åberg 1809.
Längd 7,8 cm. Privat
ägo.

De här återgivna bilderna av Arbogas silversmide visa några stickprov på ett konsthantverk, som trots Arbogas egenskap av centrum för ett stort ämbete, ej på något sätt är mera märkvärdigt än någon annan stads. De vilja blott visa alstren sådana de i gemen voro: ett gott svenskt hantverk.